

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 6 (2021) nr 1
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI:10.36578/BP.2021.06.17

Iwona Szewczak*

**Życie i działalność Wolfganga Brezinki
a jego koncepcja nauki o wychowaniu
Młodość, studia, początki kariery zawodowej –
refleksja (auto)biograficzna**

**The Life and Accomplishments of Wolfgang Brezinka
and his Concept of Education Science**

**Early Years, University Education, Early Professional Career – an (Auto)
Biographical Reflection**

Abstract: The paper discusses the development of the pedagogical thought of Wolfgang Brezinka, a German scholar dealing with education sciences, who died in 2020. The study covers his origin and early years, his studies and early professional (academic) career at the Institute of Comparative Education in Salzburg. Brezinka's experiences, which were often difficult and frequently surprising, influenced the realistic nature of his concept of pedagogy and education, and contributed to its emphasis on the relationship between theory and practice in education.

Key words: Wolfgang Brezinka, scientific biography, pedagogical thought of Wolfgang Brezinka.

* Iwona Szewczak (ORCID: 0000-0001-9940-458X) – dr, adiunkt w Instytucie Pedagogiki (Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej i Biografistyki Pedagogicznej) na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, kontakt: iwona.szewczak@kul.pl.

Wolfgang Brezinka, zmarły w 2020 r., zaliczany jest od lat siedemdziesiątych XX wieku do najbardziej rozpoznawalnych i uznanych międzynarodowo teoretyków wychowania obszaru niemieckojęzycznego. Swoimi licznymi publikacjami i wykładami we wszystkich częściach świata współokreślał i wciąż współokreśla fachową dyskusję w dziedzinie pedagogiki¹. W 2003 r. Christian Ritzi, pomysłodawca wystawy² poświęconej dorobkowi Brezinki, zorganizowanej przez Bibliotekę Naukową Historii Kształcenia w Berlinie, określił go jako „najczęściej tłumaczonego żyjącego teoretyka wychowania z niemieckiego obszaru językowego”³. Brezinka jest również zaliczany do pedagogów najczęściej cytowanych w literaturze światowej. Jego dzieła uznaje się za klasyczne we współczesnej pedagogice⁴. Status klasyka w odniesieniu do Brezinki potwierdza między innymi hiszpańska publikacja *Repertorio bibliográfico de filosofía/teoría de la educación*⁵, w której wymienia się Brezinkę w spisie trzydziestu dwóch *Autores clásicos*.

Analizując biografię teoretyka wychowania, odnajdujemy wyraźne odniesienia do kształtowania się jego myśli pedagogicznej. Staje się ona również bardziej czytelna w kontekście poszczególnych etapów jego życia. W przedmowie do opublikowanej z okazji dziewięćdziesiątych urodzin autobiografii *Vom Erziehen zur Kritik der Pädagogik. Erfahrungen aus Deutschland und Österreich*

- 1 Wolfgang Brezinka. *Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, red. S. Uhl, München-Basel 1997, s. 9.
- 2 W Bibliotece Naukowej Historii Kształcenia (Bibliothek für Bildungsgeschichtliche Forschung) w Berlinie została zorganizowana wystawa zatytułowana *Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen* [Tradycja i krytyka pedagogiki. Wkład Brezinki z Austrii i Niemiec w dziesięciu językach] z okazji 75. rocznicy urodzin prof. dr dr h.c. Wolfganga Brezinki. Była prezentowana w okresie od 8 grudnia 2003 r. do 26. marca 2004 r. Koncepcję wystawy opracował Christian Ritzi, za projekt i realizację odpowiedzialni byli Angelika Dahm-Ritzi oraz Rainer von Braun.
- 3 Ch. Ritzi, *Vorwort*, w: *Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen. Katalog zur Ausstellung*, oprac. Ch. Ritzi (konc. wystawy), Berlin 2003, s. 3.
- 4 Z. Matis, *Österreichische Akademie der Wissenschaften*, w: *Überlieferung und Kritik der Pädagogik*, s. 5.
- 5 P. Feroso, *Repertorio bibliográfico de filosofía/teoría de la educación*, Barcelona 1986.

[Od wychowania do krytyki pedagogiki. Doświadczenia z Niemiec i Austrii] Brezinka zaznaczył „Dzieło mojego życia było ściśle związane z edukacją i pracą nad poprawą kondycji pedagogiki”⁶.

Celem artykułu jest ukazanie życia Brezinki w powiązaniu z kształtowaniem się jego koncepcji pedagogiki jako nauki oraz wizji wychowania. Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu, zostanie zaprezentowany pierwszy okres życia teoretyka wychowania, obejmujący jego młodość, studia w Austrii oraz pierwsze lata kariery zawodowej w Instytucie Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu.

Pochodzenie i młodość (1928–1946)

Wolfgang Brezinka urodził się 9 czerwca 1928 r. w Berlinie, otrzymawszy imię Wolfgang Josef Hans⁷. Był najstarszym synem inżyniera techniki telekomunikacyjnej Josefa Brzezinka i jego żony Hildegardy Kreis. Wraz z dwójką rodzeństwa⁸ wzrastał w wierzącej rzymskokatolickiej rodzinie. Jego przodkowie pochodzili z Górnego Śląska⁹. Brezinka niejednokrotnie podkreślał swoje zakorzenienie w Kościele katolickim i wierze, która zawsze stanowiła dla niego źródło siły. Rodzice Brezinki należeli do związku młodzieży katolickiej Quickborn, którego opiekunem duchowym był między innymi Romano Guardini, oraz kręgu skupionego wokół berlińskiego duszpasterstwa akademickiego. Razem z matką i rodzeństwem regularnie spędzał wakacje w klasztorze sióstr

6 W. Brezinka, *Vom Erziehen zur Kritik der Pädagogik. Erfahrungen aus Deutschland und Österreich*, Wien-Köln-Weimar 2019, s. 5. Wszystkie cytaty z publikacji w języku niemieckim w tłumaczeniu autorki.

7 Polskie nazwisko „Brzezinka”, oznaczające „brzozowy zagajnik”, zostało w 1930 r. zmienione na „Brezinka”, jako lepiej brzmiące w języku niemieckim; W. Brezinka, *Vom Erziehen*, s. 15.

8 Dodatkowo krótko po zakończeniu drugiej wojny światowej rodzice Brezinki stali się rodziną zastępczą dla dwóch sierot z Wrocławia, których matka zmarła podczas ucieczki; Tamże, s. 17.

9 Dziadek Wolfganga Brezinki Josef Brzezinka (1864–1930) jako maszynista Niemieckich Kolei Rzeszy przeprowadził się do Magdeburga, gdzie urodził się w 1902 r. ojciec Wolfganga – Josef Paul Viktor; Tamże, s. 15–16.

benedyktynek w wiosce Alexanderdorf na południe od Berlina, gdzie prawie codziennie służył do mszy świętej jako ministrant¹⁰.

Brezinka uczęszczał do szkół podstawowych w Berlinie-Marienfelde, Düsseldorfie, Berlinie-Tempelhof i Poczdamie. Katolicką szkołę w Poczdamie wspominał szczególnie dobrze, co wiązało się z osobą nauczyciela – pana Heide, który w naturalny sposób budził w swoich uczniach uznanie dla najlepszych wymiarów pruskiej historii i kultury (pracowitości, rzetelności, poczucia ładu, uczciwości, oszczędności, tolerancji i innych cnót)¹¹.

Brezinka pobierał następnie naukę w gimnazjach realnych w Poczdamie, Berlinie-Lankwitz i Raciborzu¹². W berlińskiej szkole dla chłopców, w której w 1946 r. zdał maturę, nauczył się asertywności i obrony własnego zdania, nawet w sytuacji nacisków większości. W jego klasie było bowiem jedynie dwóch katolików wśród „religijnie obojętnych protestantów oraz uczniów bezwyznaniowych”¹³. W tym mającym odmienne zapatrywania środowisku nauczył się wierności swoim przekonaniom i obrony tego, co istotne. Umiejętność ta okazała się przydatna również później, gdy Brezinka jako nauczyciel akademicki często bezkompromisowo bronił swoich wartości, nawet wówczas, gdy było to niezgodne z tzw. duchem czasu.

Punktem wyjścia do teorii pedagogicznej była dla Brezinki praktyka wychowawcza. W dzieciństwie zawód pedagoga wydawał się mu mało atrakcyjny. Był dzieckiem wielkiego miasta Berlina, tęsknił za życiem na wsi, zgodnym z naturą i marzył o pracy leśnika w austriackich górach. Aż do matury Brezinka niewiele wiedział na temat pedagogiki, chociaż posiadał już doświadczenie w pracy wychowawczej. W wieku od 14 do 17 lat pracował bowiem jako wychowawca¹⁴

10 W. Brezinka, *Mein Weg zur Pädagogik und meine Beiträge zu ihr*, w: *Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen. Katalog zur Ausstellung*, oprac. Ch. Ritzi (konc. wystawy), Berlin 2003, s. 9.

11 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 19.

12 Tenże, *Rückblick auf fünfzig Jahre erlebte Pädagogik*, w: *Wolfgang Brezinka. Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, s. 32.

13 Tenże, *Mein Weg*, s. 9.

14 Praca wychowawcza Brezinki była związana z jego przynależnością (od dn. 12 kwietnia 1937 r. do niemieckiej organizacji młodzieżowej NSDAP Hitler-Jugend. Początkowy zachwyty teoretyka wychowania podejmowanymi aktywnościami (zabawy terenowe,

w ramach Kinderlandverschickung (KLV) (dosłownie: wysyłanie dzieci na prowincję). Akcja ta, organizowana podczas drugiej wojny światowej, zakładała przeniesienie na czas działań wojennych dzieci, często wraz z matkami, na tereny słabiej zurbanizowane, mniej zagrożone bombardowaniem. W 1942 r. powierzono mu wychowawstwo trzydziściorga uczniów specjalnej troski z Berlina w obozowisku na Górnym Śląsku. Wtedy Brezinka po raz pierwszy zetknął się z praktyczną pedagogiką społeczną oraz pedagogiką specjalną. Rok później przez kilka miesięcy pracował jako wychowawca i nauczyciel-sanitariusz w austriackiej Karyntii. Prowadził też wśród rówieśników kursy z zakresu higieny oraz udzielania pierwszej pomocy. Od lutego do października 1945 r. pracował z trudną młodzieżą w ośrodku opiekuńczo-wychowawczym miasta Wiedeń Hohe Warte w Sankt Jakob in Deferegggen (we wschodnim Tyrolu). Tę właśnie pracę wspomina jako największe wyzwanie wychowawcze¹⁵.

Brezinka, jak sam zauważa, często czuł się bezradny jako wychowawca. Doświadczenia pedagogiczne naznaczone niepewnością, naprzemiennie sukcesami i porażkami wychowawczymi dały mu bardzo konkretne wyobrażenie o trudnościach, szansach i granicach działalności wychowawczej. Przyczyniły się do realistycznego rysu jego pedagogiki oraz do sceptycyzmu wobec myślenia życzeniowego w wychowaniu, a także wpłynęły na wzmocnienie stanowiska Brezinki dotyczącego konieczności nieustannej weryfikacji teorii pedagogicznych z rzeczywistością. Praca wychowawcza, podjęta we wczesnym okresie życia, pozwoliła mu w przyszłości dobrze rozumieć wychowawców, którzy oczekują od naukowej pedagogiki odpowiedzi na problemy wynikające z praktyki wychowawczej¹⁶.

Drogę zawodową Brezinki ukształtowały również w dużej mierze wstrząsy czasu wojennego oraz sytuacja polityczna Niemiec po 1945 r., kiedy to najważniejszym zadaniem po przegranej wojnie była odbudowa zrujnowanego kraju. Okrucieństwo drugiej wojny światowej, upadek Rzeszy Niemieckiej, ujawnienie zbrodni dyktatury nazistowskiej wywarły duży wpływ na całe dalsze życie

sport, strzelanie z karabinu pneumatycznego, pruski dryl) ustąpił rozczarowaniu, sprzeciwowi i jednoznacznemu odrzuceniu przyjmowanych założeń hitlerowskiej młodzieżówki; więcej na temat tego kresu życia Brezinki w: tenże, *Vom Erziehen*, s. 28–44.

15 Tamże, s. 7–9.

16 Tenże, *Rückblick*, s. 13.

Brezinki. Narodowo-socjalistyczna „rewolucja nihilizmu”¹⁷ skończyła się narodową katastrofą i zrozpaczonym „pokoleniem bez Boga”¹⁸, dramatycznie poszukującym sensu życia. Odbudowa kulturowa i pomoc cierpiącym biedę młodym ludziom były wówczas dla Brezinki ważniejsze niż studiowanie wymarzonego rolnictwa i leśnictwa¹⁹. Od wczesnego dzieciństwa doskonale znał i podziwiał dzieło życia włoskiego księdza Jana Bosco, założyciela Towarzystwa św. Franciszka Salezego²⁰, i jego wychowawczy system prewencyjny. Jeden z przyjaciół ze studiów ojca Brezinki pracował bowiem jako duszpasterz zakonu salezjanów w Berlinie. Brezinka z zachwytem studiował również docierające z Ameryki sprawozdania z działalności wychowawczej księdza Edwarda Josepha Flanagana²¹, który w Nebrasce zorganizował Miasto Chłopców (Boys Town). Brezinka zdecydował się podążyć za przykładem tych pedagogów: postanowił zostać duszpasterzem i wychowawcą²² „w służbie Kościoła katolickiego”²³, jego zdaniem bowiem Kościół, jak żadna inna instytucja, ocalał wśród okrucieństw wojny oraz biedy czasów powojennych i wydawał się być jedynym, który ochroni przed nihilizmem powojennego wyobcowanego człowieka.

17 Więcej F. Stippel, *Die Zerstörung der Person. Kritische Studie zur nationalsozialistischen Pädagogik*, Donauwörth 1957, s. 114 n.

18 W. Borchert, *Generation ohne Abschied*, w: tenże, *Das Gesamtwerk*, Wamburg 1991, s. 59.

19 Tenże, *Rückblick*, s. 13.

20 Św. Jan Bosco (1815–1888) – włoski duchowny i pedagog społeczny, założyciel Towarzystwa św. Franciszka Salezego (Salezianie), współzałożyciel Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (Salezjanki); D. R. Terlecki, *Historia wychowania*, t. 2: *Wiek XIX i XX*, Kraków 2006, s. 63–64; W. Böhm, *Wörterbuch der Pädagogik*, Stuttgart 2005, s. 111.

21 Edward Joseph Flanagan (1886–1948) – nazywany częściej ojcem Flanaganem, katolicki duchowny, który w Stanach Zjednoczonych zorganizował instytucję pomocową dla trudnej młodzieży, Miasto Dziewcząt i Chłopców (Girls and Boys Town). Poprzez stworzenie nowych społecznych form życia i troskę o głęboki związek z religią chciał otworzyć młodzież na nowe perspektywy i życie zgodne z normami społecznymi; J. Dukaczewski, *Z historii instytucji i koncepcji resocjalizacyjnych w Europie i USA*, w: *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, red. K. Pospiszyl, Warszawa 1990, s. 38; W. Böhm, *Wörterbuch*, s. 209.

22 W. Brezinka, *Vom Erziehen*, s. 61–63.

23 Tenże, *Mein Weg*, s. 10.

Studia w Austrii (1946–1951)

Po zdaniu matury w męskim gimnazjum realnym w Berlinie-Lankwitz w 1946 r. wrócił do Austrii – do kraju, którego krajobraz, kulturę i ludzi niezwykle sobie cenił i w którym chciał osiąść na stałe – i w wieku 18 lat wstąpił do seminarium duchownego w Salzburgu, żeby studiować teologię. Program studiów teologicznych ograniczał się w dwóch pierwszych latach głównie do nauki filozofii, psychologii i pedagogiki. Brezinka przedłużył studia jeszcze o rok i w 1949 r. uzyskał w Papieskim Instytucie Filozoficznym Wydziału Teologicznego licencjat filozofii *summa cum laude*²⁴ na podstawie pracy „Staatsräson und organische Staatsauffassung”²⁵ [Racja stanu a koncepcja organiczna państwa]²⁶.

Studiując teologię, Brezinka zetknął się po raz pierwszy z nauką pedagogiką i już po czterech semestrach rozczarował rozdźwiękiem między teorią a praktyką wychowawczą²⁷. Zauważał w tej naukowej dyscyplinie między innymi nieostrość pojęć, brak rozróżnienia między nauką a światopoglądem, brak dobrze opracowanych środków i metod. Postrzegał pedagogikę jako „nieogarniętą, niesystematyczną mieszaninę przeróżnych elementów, pozbawioną konkretnej teoretycznej istoty”²⁸. Zastanawiający był dla Brezinki również fakt, że zarówno teoretycy, jak i praktycy wychowania zdawali się nie dostrzegać tych problemów. Z tych powodów zainteresowanie Brezinki pedagogiką nieco osłabło²⁹.

24 Łac. „z najwyższą pochwałą”, „z najwyższym odznaczeniem” – dawna forma oceny wyróżniającej na dyplomach; *summa cum laude*, w: *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 712.

25 W. Brezinka, *Staatsräson und organische Staatsauffassung*, Salzburg, 1949, maszynopis, 17 stron.

26 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 87.

27 Tenże, *Rückblick*, s. 14.

28 Tamże, s. 14.

29 Warto zauważyć, że po ponad pięćdziesięciu latach, u kresu swojej kariery naukowej, Brezinka nadal dostrzegał wątpliwości dotyczące statusu metodologicznego pedagogiki, chociaż doceniał jej znaczny rozwój. Podkreślał jednocześnie ważność uprawiania pedagogiki w nowoczesnym społeczeństwie naznaczonym skomplikowaną sytuacją wychowawczą, w którym nieodzowni są zarówno teoretycy, jak i praktycy z solidnymi podstawami naukowymi; W. Brezinka, *Erziehung und Pädagogik im Kulturwandel*, München 2003, s. 143.

Brezinka cenił sobie jednak studia pod kierunkiem wybitnego teoretyka wychowania prof. Friedricha Schneidera³⁰, któremu zawdzięczał solidne podstawy teoretyczne w zakresie między innymi systematyki, historii, charakteru międzynarodowego pedagogiki³¹. Uznawał również wielokierunkowe wykształcenie filozoficzne i psychologiczne, zdobyte dzięki profesorom-benedyktynom: Alois-Augustowi Magerowi (1883–1946), Albertowi Auerowi (1891–1973), Ildefonsowi Betschartowi (1903–1959) oraz Thomasowi. Michelsowi (1892–1979). Szczególnie ważne było dla niego otwarcie na nowoczesne, świeckie życie duchowe współczesnego człowieka, które dla wspomnianych profesorów miało duże znaczenie i na które uwrażliwiali oni swoich studentów. Z okresu seminaryjnego Brezinka wspomina również serdeczne stosunki panujące wśród kolegów i formację, o którą troszczył się głównie ówczesny dyrektor seminarium, późniejszy arcybiskup salzburski Karl Berg (1908–1997), dyskretnie dbający o wysoki poziom życia duchowego, moralnego i estetycznego seminarzystów, między innymi poprzez coniedzielną liturgię w salzburskiej katedrze. Brezinka zawdzięcza seminarium poczucie religijnego i społecznego bezpieczeństwa, co

30 Friedrich Schneider (1881–1974) – niemiecki teoretyk wychowania, profesor pedagogiki i psychologii uniwersytetów w Bonn, Salzburgu i Monachium, wykładał gościnnie w Stanach Zjednoczonych. Założył Instytut Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu i kierował nim. Współcześnie uchodzi za twórcę pedagogiki porównawczej w Niemczech. Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół pedagogiki zagranicznej, w 1931 r. założył trójjęzyczne (niemiecko-angielsko-francuskie) Międzynarodowe Czasopismo Nauki o Wychowaniu. Z powodu swojego zaangażowania na rzecz pedagogiki katolickiej stracił w czasach dyktatury narodowosocjalistycznej stanowisko profesora oraz redakcję swojego czasopisma. Wyemigrował do Austrii, gdzie po wojnie pracował nad odbudową moralno-religijną; W. Böhm, *Wörterbuch*, s. 562–563; W. Brezinka, *Friedrich Schneider (1881–1974) als Mitbegründer und Kritiker der Vergleichenden Erziehungswissenschaft*, „Pädagogische Rundschau”, 57 (2003) s. 3–15.]

31 O tym, jak ważną w rozwoju naukowego Brezinka rolę odegrał prof. Schneider, świadczy fakt, że Brezinka zadedykował mu dwie swoje książki: *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation* oraz *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*. We wstępie do pierwszej publikacji Brezinka wyraził wdzięczność prof. Schneiderowi za obudzenie zainteresowania nauką o wychowaniu oraz otwarcie na jej międzynarodowy wymiar; W. Brezinka, *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation*, Stuttgart 1967, s. 6; Tenze, *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*, München-Basel 1995, s. 7.

było niezwykle istotne w czasach powojennych, a także kontakt z żywą tradycją katolicką oraz uwrażliwienie na sztukę – od budowli sakralnych po muzykę. Brakowało mu jednak coraz wyraźniej klimatu otwartego na krytyczną refleksję naukową oraz „intelektualnej rzetelności”³². Brezinka zdał sobie sprawę, że wiele z tego, co robią i czego uczą księża, nie jest dla niego wiarygodne³³, wobec czego zrezygnował z kapłaństwa i przeniósł się w 1949 r. na Uniwersytet w Innsbrucku³⁴. Przed rozpoczęciem studiów, w wakacje tego roku pracował przy drenażu w zachodniej Austrii³⁵.

Kolejne trzy lata poświęcił Brezinka studiowaniu filozofii pod kierunkiem Theodora Erismanna (1883–1961), Richarda. Strohala (1888–1976) i Wolfganga Stegmüllera (1923–1991) oraz pedagogiki u Strohala i psychologii u Erismanna i Strohala. Podczas tych studiów skupił się głównie na psychologii. Jako przedmiot dodatkowy wybrał psychiatrię, za którą na studiach odpowiedzialny był H. Urban (1904–1997). W latach 1951–1952 studiował dodatkowo nauki o państwie i prawie na Uniwersytecie w Innsbrucku³⁶. Zainteresowania naukowe Brezinki skupiały się jednak głównie wokół psychoterapii dzieci i młodzieży. Problematyce tej poświęcił również swoją pracę doktorską. Na Uniwersytecie w Innsbrucku 12 maja 1951 r. w wieku 23 lat Brezinka uzyskał stopień naukowy doktora w dziedzinie filozofii³⁷ na podstawie dysertacji pt. *Die Bedeutung der psychologischen Typenlehren von Kretschmer, Jung und Spranger für die Erfassung des Charakters von Jugendlichen* [Znaczenie psychologicznych typów teorii Kretschmera, Junga i Sprangera dla zrozumienia charakteru młodzieży]³⁸. Wykorzystując psychoterapię, chciał pomagać dzieciom i młodzieży. Wiedzę potrzebną do wykonywania tego zawodu Brezinka miał czerpać głównie

32 Tenże, *Mein Weg*, s. 12.

33 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 77.

34 Tamże, s. 12.

35 Tenże, *Rückblick*, s. 32.

36 Wolfgang Brezinka. *Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, s. 32.

37 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 45.

38 W. Brezinka, *Die Bedeutung der psychologischen Typenlehren von Kretschmer, Jung und Spranger für die Erfassung des Charakters von Jugendlichen*, Innsbruck 1950, maszynopis, 168 stron.

z psychologii i psychiatrii oraz w mniejszym stopniu z pedagogiki. Jego zawodowe życie ułożyło się jednak inaczej.

Początki kariery zawodowej w Instytucie Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu

Jeszcze przed obroną doktoratu prof. Schneider nieoczekiwanie zaproponował Brezince pracę w założonym przez siebie Instytucie Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu. Posada asystenta naukowego Schneidera odpowiadała zainteresowaniem zawodowym Brezinki oraz wiązała się z pozostaniem w Austrii³⁹. Działalność w Instytucie (1951–1955) koncentrowała się wokół czterech obszarów.

Pierwszy z nich związany był z praktyką wychowawczą. Brezinka pracował w zorganizowanej w Instytucie poradni wychowawczej, która miesięcznie zapewniała wsparcie około dwadzieścioru dzieci i młodzieży z takimi problemami, jak między innymi trudności szkolne, agresja, zaburzenia w kontaktach społecznych⁴⁰. Ponadto w 1953 r. pedagog zaangażował się w zorganizowanie w Salzburskiej Klinice Dziecięcej oddziału obserwacyjnego, którym przez rok społecznie kierował. W tej pracy miał możliwość praktycznego poznania różnych charakterów człowieka, środowisk wychowawczych, szczególnie rodzinnego i szkolnego, oraz problemów, jakie może stwarzać działalność wychowawcza. Został również niejako zmuszony do rezygnacji z używania terminologii psychologiczno-pedagogicznej na korzyść języka zrozumiałego dla dzieci, rodziców i nauczycieli. Tym, co okazało się przydatne w pracy wychowawczej, były konkretne życiowe wskazówki przedstawiane w zachęcający sposób. Brezinka uświadomił sobie również, że w pracy wychowawców nieodzowne pozostają praktyczne teorie wychowania, które odgrywają w pedagogice nie mniejszą rolę niż teorie naukowe czy filozoficzne⁴¹.

Drugim rodzajem działalności, w którą zaangażował się Brezinka, była praca nad czterotomowym *Leksykonem Pedagogiki*⁴², przygotowywanym przez Instytut Schneidera wspólnie z Niemieckim Instytutem Pedagogiki

39 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 111.

40 Tamże, s. 122–123.

41 Tenże, *Mein Weg*, s. 13.

42 *Lexikon der Pädagogik*, t. 1–4, red. H. Rombach i in., Freiburg 1952–1955.

Naukowej (Deutsches Institut für wissenschaftliche Pädagogik) w Münster. Schneider i jego współpracownicy byli odpowiedzialni za przygotowanie haseł z zakresu między innymi pedagogiki religii, pedagogiki opiekuńczej, szkolnictwa wyższego, oświaty krajów niemieckojęzycznych i pedagogiki zagranicznej. Brezinka przygotował do leksykonu 43 artykuły⁴³, jednak najbardziej czasochłonne było redakcyjne opracowywanie tekstów obcojęzycznych. Aktywność ta była okazją do zaznajomienia się z większością dziedzin szczegółowych pedagogiki i jej międzynarodowym charakterem⁴⁴.

Kolejny obszar działalności Brezinki dotyczył współorganizacji międzynarodowych kongresów, które Instytut Pedagogiki Porównawczej przygotowywał wspólnie z katolicką organizacją dobroczynną – austriackim Caritas. W ciągu czterech lat zorganizowano cztery kongresy poświęcone przestępczości nieletnich (1951), skrzywdzonym dzieciom (1952), psychologii głębi i wychowaniu (1953) oraz zawodowi wychowawcy (1954). Ich odbiorcami byli głównie pedagodzy społeczni i specjaliści, pracujący w austriackich, niemieckich, szwajcarskich i holenderskich instytucjach opiekuńczo-wychowawczych⁴⁵.

Czwarta dziedzina dotyczyła nauczania. Brezinka wykładał psychologię w Szkole Pielęgniarskiej przy salzburskim szpitalu państwowym oraz trudnił się doksztalcaniem nauczycieli, przedszkolank oraz innych wychowawców. Zajęcia prowadził głównie z psychologii dziecięcej i młodzieżowej oraz pedagogiki społecznej i specjalnej⁴⁶.

Czteroletnia praca w Instytucie przyczyniła się do znacznego poszerzenia wiedzy Brezinki o świecie, człowieku, pedagogice, była też źródłem satysfakcji i zadowolenia, ale jak sam zaznaczał, pogłębiła rozczarowanie kondycją pedagogiki⁴⁷. Brezinka wciąż jednak myślał o zawodzie pedagoga – pedagoga praktyka, nie planował uniwersyteckiej kariery naukowej. Nie bez znaczenia pozostawał fakt, że

43 Pełny wykaz artykułów Brezinki, które ukazały się w *Lexikon der Pädagogik* jest dostępny w publikacji: Wolfgang Brezinka. *Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, s. 46.

44 W. Brezinka, *Mein Weg*, s. 14.

45 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 125.

46 Tenże, *Mein Weg*, s. 14.

47 Tenże, *Meine Erfahrungen in der Lehrerbildung*, w: *Geschichte der Lehrerbildung in autobiographischer Sicht*, red. D. P. J. Wynands, Frankfurt 1993, s. 82 n.

w całej Austrii istniała wówczas tylko jedna katedra pedagogiki, która znajdowała się na Uniwersytecie Wiedeńskim, a jej kierownikiem był prof. Richard Meister (1881–1964). W Niemczech sytuacja wyglądała podobnie. Zachęcony jednak przez swoich nauczycieli prof. Schneidera oraz prof. Strohalą⁴⁸ – kierownika Katedry Filozofii, Psychologii i Pedagogiki na Uniwersytecie w Innsbrucku, Brezinka napisał rozprawę habilitacyjną *Erziehung als Lebenshilfe. Jugendkundliche Beiträge zu einer Revision der Erziehung*⁴⁹ [Wychowanie jako pomoc życiowa. Przyczynki do rewizji wychowania w świetle nauki o młodości] i 4 kwietnia 1954 r. w wieku 26 lat uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego w zakresie pedagogiki. Osiągnął tym samym uprawnienia do nauczania pedagogiki jako docent nietatowy i był zobowiązany do regularnego prowadzenia co najmniej jednego wykładu dla studentów. Tym samym w życiu zawodowym Brezinki dokonała się zmiana – na korzyść pracy naukowej zrezygnował z praktyki wychowawczej, odszedł od pedagogiki społecznej i specjalnej, by zająć się pedagogiką ogólną⁵⁰. Miał wykładać dyscyplinę, która jemu samemu wydawała się nie najlepiej opracowana i oderwana od rzeczywistości, chociaż jej przedmiot uważał za ważny dla praktyki i fascynujący z teoretycznego punktu widzenia⁵¹.

Brezinka bardzo cenił swojego pierwszego nauczyciela pedagogiki prof. Schneidera, którego uważał za wybitnego naukowca, wszechstronnego i otwartego na zmiany. Sądził jednak, że w jego pedagogice brakowało wyraźnych teoretyczno-

48 Prof. R. Strohalowi zadedykował Brezinka książki *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation* oraz *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*, dziękując mu za przygotowanie metodyczne, potrzebne w uprawianiu pedagogiki, oraz zawsze przyjazne zachęcanie do podejmowania naukowych wysiłków w obszarze nauki o wychowaniu; W. Brezinka, *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation*, Stuttgart 1967, s. 6; tenże, *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*, München-Basel 1995, s. 7.

49 Tenże, *Erziehung als Lebenshilfe. Jugendkundliche Beiträge zu einer Revision der Erziehung* (maszynopis), Innsbruck 1954, 248 ss. Tekst częściowo ukazał się drukiem w kilku artykułach. Opublikowana po raz pierwszy w 1957 r. książka Brezinki pt. *Erziehung als Lebenshilfe. Ein Beitrag zum Verständnis der pädagogischen Situation* jest w całości nowo napisanym dziełem, które z dysertacją habilitacyjną łączy jedynie tytuł.

50 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 140–141.

51 Tenże, *Rückblick*, s. 16.

-metodologicznych podstaw naukowych. W swoich publikacjach (24 książki) Schneider wyznaczał jednocześnie cele naukowe i praktyczne. Troszczył się przede wszystkim o usprawnienie praktyki wychowawczej, łącząc w sposób nieuprawniony wiedzę empiryczną z myśleniem życzeniowym i roszczeniami powinnościowymi. Zdaniem Brezinki Schneider nie dbał o ostrość pojęć i gruntowne analizy zjawisk pedagogicznych. Zaniedbał również kluczową dla tej dziedziny problematykę środków i metod, a także zagadnienie skuteczności wychowania i problem związku celu, środka i teorii naukowej. Jeśli chodzi o stronę światopoglądową, Schneider reprezentował, zdaniem Brezinki, „nieoświeconą mieszaninę chrześcijańskiego wyznania wiary i liberalnych humanistycznych przekonań niemieckiej inteligencji”⁵². Empiryczne i normatywne braki w pedagogice ogólnej Schneidera przełożyły się na jego prace z zakresu pedagogiki porównawczej⁵³.

Braki dostrzeżone przez Brezinkę w myśli pedagogicznej Schneidera, dotyczyły jego zdaniem, tradycyjnej pedagogiki w ogóle. Odczuwał też braki we własnej wiedzy z zakresu pedagogiki. Postanowił ją więc zgłębić przez rzetelne studia nad kluczowymi problemami tej dziedziny. Postanowił napisać książkę, która byłaby interesującym wprowadzeniem do pedagogiki. Jednak absorbująca posada w Instytucie Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu nie pozwalała mu w wystarczającym stopniu poświęcić się badaniom naukowym. Zrezygnował więc z pracy w Instytucie. Podjęciu takiej decyzji sprzyjał fakt, iż prof. Schneider – zwierzchnik Brezinki – również nie pracował już w Salzburgu, przeniósł się bowiem na Uniwersytet w Monachium, gdy okazało się, że nie dojdzie do skutku powstanie Katolickiego Uniwersytetu w Salzburgu, z którym wiązał swoją przyszłość⁵⁴.

Wolfgang Brezinka – niezależny uczony i docent Uniwersytetu w Innsbrucku (1955–1958)

W 1957 r. została wydana pierwsza książka Brezinki. Myślą przewodnią publikacji *Erziehung als Lebenshilfe. Ein Beitrag zum Verständnis der pädagogischen Situation*⁵⁵ [Wychowanie jako pomoc życiowa. Przyczynek do zrozumienia sytuacji

52 Tenże, *Mein Weg*, s. 15.

53 Tamże, s. 15.

54 W. Brezinka, *Mein Weg*, s. 15–16.

55 Tenże, *Erziehung als Lebenshilfe*.

pedagogicznej] było przezwycięzenie chaosu informacyjnego tradycyjnej pedagogiki poprzez otwarcie się na nauki społeczne tej dyscypliny. Książka zyskała uznanie zarówno wśród teoretyków, jak i praktyków wychowania. Do 1971 r. doczekała się aż ośmiu wydań i 37 tys. egzemplarzy⁵⁶. Publikacja traktowana była jako doskonałe wprowadzenie do pedagogiki praktycznej i szybko znalazła miejsce w kanonie lektur obowiązkowych na wielu uniwersytetach i w szkołach wyższych, kształcących wychowawców. Ważną rolę w przygotowaniu tej publikacji odegrało dwuletnie stypendium badawcze (1955–1957), przyznane mu przez Austriackie Ministerstwo Nauki⁵⁷, dzięki któremu mógł pozwolić sobie na niezakłócone innymi obowiązkami zawodowymi rzetelne badania naukowe. Praca w domu umożliwiła również pomoc w gospodarstwie domowym⁵⁸.

W dniu 22 sierpnia 1955 r. Brezinka otrzymał obywatelstwo austriackie, zachowując jednocześnie niemieckie, co umożliwiło mu w późniejszym okresie życia pracę jako urzędnik i nauczyciel akademicki w Würzburgu, Innsbrucku i Konstancji⁵⁹.

Plany wzbogacenia pedagogiki wynikami badań psychologii społecznej, socjologii i antropologii kultury z obszaru angloamerykańskiego ułatwiło Brezince stypendium naukowe Fulbright-Smith-Mundt, udzielone przez rząd Stanów Zjednoczonych w roku akademickim 1957/1958. W ramach stypendium Brezinka spędził cztery miesiące na Uniwersytecie Columbia w Nowym Yorku, gdzie miał okazję pracować między innymi z antropolog kulturową Margaret Mead, psychologiem społecznym Otto Klinebergiem oraz socjologami Robertem Mertonem, Paulem Lazarsfeldem i Hansem Zetterbergiem. Kolejne cztery miesiące spędził na Wydziale Stosunków Społecznych Uniwersytetu Harvarda w Cambridge, gdzie ściśle współpracował między innymi z Gordonem W. Allportem, prowadząc badania z zakresu psychologii społecznej i psychologii osobowości. Brezinka nie-

56 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 155.

57 O stypendium wnioskował Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Würzburgu z inicjatywy prof. Strohala; W. Brezinka, *Vom Erziehen*, s. 151.

58 Żona Brezinki Erika Schleifer, z którą wziął ślub w 1955 r. była nauczycielką. Zrezygnowała z pracy, by zająć się prowadzeniem domu dopiero w 1959 r. trzy lata po narodzinach pierwszego syna państwa Brezinka – Christopha, rok przed narodzinami córki Veroniki; W. Brezinka, *Vom Erziehen*, s. 155. 148, 152, 184.]

59 Tamże, s. 152.

zwykle cenił sobie przyjaźń prof. Allporta⁶⁰ i jego wsparcie przy pracy nad teorią wychowania. Zaznajomił on Brezinkę z metodami i wynikami badań psychologii społecznej i był dla omawianego autora atrakcyjnym uosobieniem humanizmu, który należy do cech najlepszych amerykańskich uniwersytetów. Nie bez znaczenia były dla Brezinki spotkania z etykiem i pedagogiem Friedrichem Wilhelmem Foersterem oraz historykiem wychowania Robertem Ulichem⁶¹.

Praca w Stanach Zjednoczonych odegrała w życiu Brezinki ważną rolę. Pisał później: „Okresowi w USA zawdzięczam ogromne poszerzenie horyzontów oraz ostateczny odwrót od rozproszonej pedagogiki tradycyjnej”⁶².

Jesienią 1958 r. Brezinka wykładał psychologię i logikę w szkole dla nauczycielek prowadzonej przez Siostry Miłosierdzia w Innsbrucku, a w latach 1958–1962 był docentem angielskojęzycznych szkół letnich w Strobl (Austria) organizowanych przez Uniwersytet w Wiedniu, podczas których miał wykład na temat *Culture, society and education in an age of change* (*Kultura, społeczeństwo i edukacja w epoce zmian*) oraz prowadził seminarium dla nauczycieli⁶³.

Pierwsza książka *Erziehung als Lebenshilfe* przyczyniła się do powołania trzydziestoletniego wówczas Brezinki na Katedrę Pedagogiki nowo powstałej Wyższej Szkoły Pedagogicznej Uniwersytetu w Würzburgu. W 1958 roku Brezinka wraz z ciężarną żoną i synem przeprowadził się do Bawarii. Jak sam określa, praca na wüzburgskim uniwersytecie stanowiła punkt kulminacyjny jego kariery zawodowej⁶⁴.

Podsumowanie

Jak wynika z przeprowadzonych analiz, poszczególne fazy życia Brezinki w sposób bezpośredni kształtowały jego pedagogiczną myśl. Formowała się ona w kontekście doświadczeń, które Brezinka zdobywał od 1946 roku jako student

60 Prof. Gordonowi W. Allportowi zadedykował Brezinka książki *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation* oraz *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*; W. Brezinka, *Erziehung als Lebenshilfe*, s. 6; tenże, *Erziehungsziele*, s. 7.

61 Tenże, *Vom Erziehen*, s. 168–177.

62 Tenże, *Rückblick*, s. 16.

63 Tamże, s. 32.

64 W. Brezinka, *Vom Erziehen*, s. 155.

i nauczyciel pedagogiki, jako praktyk i teoretyk wychowania. Nie bez znaczenia było zakorzenienie w katolicyzmie oraz trudny okres II wojny światowej. Doświadczenia Brezinki wpłynęły na realistyczny profil jego koncepcji pedagogiki i wychowania, odejście od myślenia życzeniowego oraz akcentowanie zależności teorii i praktyki wychowawczej.

Początkowe zainteresowania Brezinki naukowością pedagogiki i budowaniem systemu nauki o wychowaniu ustąpiły miejsca w dalszej refleksji naukowej problematyce aksjologicznej, która staje się nieodzowna w trudnej współczesnej sytuacji wychowawczej społeczeństwa pluralistycznego. Problematykę tą planuje się podjąć w kolejnych artykułach dotyczących biografii naukowej tego wybitnego współczesnego teoretyka wychowania obszaru niemieckojęzycznego.

Streszczenie: W artykule została podjęta problematyka kształtowania się myśli pedagogicznej zmarłego w 2020 roku teoretyka nauk o wychowaniu obszaru niemieckojęzycznego Wolfganga Brezinki. Uwzględniono pochodzenie i okres młodości, czas studiów oraz początki kariery zawodowej (naukowej) w Instytucie Pedagogiki Porównawczej w Salzburgu. Niejednokrotnie trudne i często zaskakujące doświadczenia Brezinki wpłynęły na realistyczny profil jego koncepcji pedagogiki i wychowania oraz przyczyniły się do akcentowania w niej zależności teorii i praktyki wychowawczej.

Słowa kluczowe: Wolfgang Brezinka, biografia naukowa, myśl pedagogiczna Wolfganga Brezinki.

Bibliografia

Źródła

- Brezinka W., *Staatsräson und organische Staatsauffassung*, Salzburg, 1949, maszynopis, 17 stron.
- Brezinka W., *Die Bedeutung der psychologischen Typenlehren von Kretschmer, Jung und Spranger für die Erfassung des Charakters von Jugendlichen*, Innsbruck 1950, maszynopis, 168 stron.
- Brezinka W., *Die Pädagogik und die erzieherische Wirklichkeit*, „Zeitschrift für Pädagogik”, 1 (1959) s. 1–34.
- Brezinka W., *Erziehung als Lebenshilfe. Eine Einführung in die pädagogische Situation*, Stuttgart 1967.

- Brezinka W., *Meine Erfahrungen in der Lehrerbildung*, w: *Geschichte der Lehrerbildung in autobiographischer Sicht*, red. D. P. J. Wynands, Frankfurt am Main 1993, s. 81–104.
- Brezinka W., *Erziehungsziele, Erziehungsmittel, Erziehungserfolg. Beiträge zu einem System der Erziehungswissenschaft*, München-Basel 1995.
- Brezinka W., *Rückblick auf fünfzig Jahre erlebte Pädagogik*, w: *Wolfgang Brezinka. Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, red. S. Uhl, München-Basel 1997, s. 11–29.
- Brezinka W., *Erziehung und Pädagogik im Kulturwandel*, München 2003.
- Brezinka W., *Friedrich Schneider (1881–1974) als Mitbegründer und Kritiker der Vergleichenden Erziehungswissenschaft*, „Pädagogische Rundschau”, 57 (2003) s. 3–15.
- Brezinka W., *Mein Weg zur Pädagogik und meine Beiträge zu ihr*, w: *Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen. Katalog zur Ausstellung*, oprac. Ch. Ritzi (konc. wystawy), Berlin 2003, s. 7–36.
- Brezinka W., *Vom Erziehen zur Kritik der Pädagogik. Erfahrungen aus Deutschland und Österreich*, Wien-Köln-Weimar 2019.
- Fermoso P., *Repertorio bibliográfico de filosofía/teoría de la educación*, Barcelona 1986.
- Lexikon der Pädagogik*, t. 1–4, red. H. Rombach i in., Freiburg 1952–1955.
- Ritzi Ch., *Vorwort*, w: *Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen. Katalog zur Ausstellung*, oprac. Ch. Ritzi (konc. wystawy), Berlin 2003.
- Wolfgang Brezinka. Fünfzig Jahre erlebte Pädagogik. Rückblick, Lebensdaten, Publikationen*, red. S. Uhl, München-Basel 1997.

Opracowania

- Benner D., *Hauptströmungen der Erziehungswissenschaft*, Weinheim 1991.
- Blass J. L., *Modelle pädagogischer Theorienbildung*, t. 2, *Pädagogik zwischen Ideologie und Wissenschaft*, Stuttgart 1978.
- Borchert W., *Generation ohne Abschied*, w: *Das Gesamtwerk*, W. Borchert, Hamburg 1991.
- Böhm W., *Wörterbuch der Pädagogik*, Stuttgart 2005.
- Dukaczewski E. J., *Z historii instytucji i koncepcji resocjalizacyjnych w Europie i USA*, w: *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, red. K. Pospiszył, Warszawa 1990, s. 15–43.
- Koch F., *Zur Technik der Gegenaufklärung*, „Sexualpädagogik”, 4 (1979) s. 11–16.
- Löwisch D. J., *Moralerziehung auf Abwegen. Oder: Die Schwierigkeit der Moralerziehung, ihren eigenen Weg zu finden*, „Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik”, 63 (1987) s. 474–491.

- Matis H., *Österreichische Akademie der Wissenschaften, w: Überlieferung und Kritik der Pädagogik. Beiträge von Wolfgang Brezinka aus Österreich und Deutschland in zehn Sprachen. Katalog zur Ausstellung*, Berlin 2003, s. 5–6.
- Meijer W., *De dichotomie van geloof en rede bij Brezinka*, „Pedagogisch Tijdschrift”, 4 (979) s. 413–421.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980.
- Stippel F., *Die Zerstörung der Person. Kritische Studie zur nationalsozialistischen Pädagogik*, Donauwörth 1957.
- Terlecki J. D. R., *Historia wychowania, t. 2: Wiek XIX i XX*, Kraków 2006.
- Wulf Ch., *Theorien und Konzepte der Erziehungswissenschaft*, München 1977.